

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-
МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

Факультет гуманітарних наук

Кафедра літературознавства

Кваліфікаційна робота

освітній ступінь – бакалавр

на тему: «Спорт як текст у сучасній українській літературі»

Виконала: студентка 4-го
року навчання

Спеціальності – 035.1

Філологія (Українська
мова та література);

освітньої програми:

Мова, література,

Компаративістика

Басалига Мар'яна Іванівна

Керівник: Борисюк І. В.,

кандидат філологічних наук,

доцент

Рецензент

Семків Р. А.,

кандидат філологічних наук,

доцент

Кваліфікаційна робота захищена

з оцінкою « _____ »

Секретар ЕК

_____»

_____ 2022 р.

Київ – 2022

План

Вступ.....	3
Розділ 1. Спорт у літературі	7
Розділ 2. Спорт як ініціація	10
Розділ 3. Спорт як конструювання ідентичності.....	22
Висновки.....	31
Список використаних джерел.....	34

Вступ

Рятівною силою в нашому світі є спорт – над ним як і раніше майорить прапор оптимізму, тут дотримуються правил і поважають супротивника незалежно від того, на чієму боці перемога.

Д. Голсуорсі

У сучасному світі важливе місце посідають спортивні змагання різного характеру. Це не дивно, адже спорт – це не лише фізична активність, це також можливість показати себе світу, свою майстерність, досконалість та неперевершеність.

Шалена популярність різних видів спорту посприяла їхньому проникненню в літературу, дві таких сили утворили міцний тандем, в якому допомагають одна одній вдосконалюватися. Зовсім протилежні за своєю суттю сфери, котрі, здавалось би, не зможуть перетнутися, таки зустрілись у творах сучасних письменників, що не могли оминати тему, в якій поєдналися радість і розчарування, біль і насолода, любов і ненависть, сміх і плач, страждання та ейфорія.

Колишній головний тренер національної збірної з футболу, також тренер багатьох українських футбольних команд, а сьогодні голова комітету національних збірних ФФУ М. Маркевич, говорячи про проникнення футболу в літературу, стверджував: «Футбол і література – поняття одночасно далекі і близькі. Красивий, успішний футбол є таким же мистецтвом, як і якісна література. Приємно бачити інтеграцію провідних українських письменників із грою, за яку вболівають мільйони шанувальників» [20].

Серед багатьох видів спорту найбільшою популярністю у світі, а також і в Україні користується футбол. Це гра номер один для сучасних українців.

Футбол – особливий, він не залишить байдужим жодного, хто хоча б раз відвідає стадіон, адже тут вирують незабутні емоції, коли фанати в один голос скандують імена гравців, тренерів, коли співають пісні, присвячені улюбленому клубу. Як стверджує С. Кричлі: «Футбол – це гра, яка підкоряє і захоплює нас так, як пригнічує і дратує» [17], «Футбол – це не тільки шоу, витримування тиску та прийняття ситуації. Найімовірніше, футбол – це про гру з емоціями і заради емоцій, з пристрасстю і заради пристрасності» [17].

Для кожного футбол нестиме якийсь свій особливий образ, для С. Жадана футбол – це *«це дивна річ, яка, за умови, що ви знаєте правила й розумієте стратегію єврокубкових поєдинків, дасть вам надію, яка торкнеться ваших сердець холодними слизькими пальцями, зупиняючи час і заповнюючи простір, і цієї надії не дасть вам ні тато з мамою, ні жодне трамвайно-тролейбусне управління, на яке ви витрачаєте свої кращі роки»* [13], *«футбол витягує нас зі зневіри й покинутості, він як церква: ви можете навіть не вірити, проте все одно співаєте разом із іншими»* [13], *«це велика ілюзія, велика умовність, яка, втім, дозволяє нам лишатися самими собою, не дає нам кінцево замовкнути, розпалює в нас вогні й заливає нас, ярус за ярусом, крижаною водою радості. Футбол, на відміну від решти життя, не до кінця втратив це неймовірне відчуття чесного протистояння, чіткого розподілу, можливості справедливого суддівства»* [13]. Для Ю. Андруховича футбол – це фата-моргана, *«Ти йдеш і йдеш до поставленої мети, а коли здобуваєш її, то на завтра виявляється, що тобі лише здалося, наче ти її здобув. Бо ти вже знову все втратив. У футболі неминуче настає оте завтра, в якому ти все втрачаєш»* [1], а для А. Бондаря це *«тріумф волі й нахабності»* [2], це *«перше самоусвідомлення»* [2], *«планида на всю решту життя»* [2].

У своїй роботі ми не обмежилися лише найпопулярнішою грою, а також досліджували образи волейболу, боксу та скраклів у сучасній літературі. Об'єднує їх усіх між собою, насамперед, бажання перемогти, подолати свого

суперника, довести свою мужність та незламність. Не варто забувати й про емоції, котрі в цих видах спорту вирують не менше, ніж у футболі.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена набуттям популярності спортивними видовищами. Також вагоме значення відіграє тандем спорту й літератури, котрий стрімко розвивається й передбачає ґрунтовний аналіз. Окрім того, спорт в літературі – це можливість сказати значно більше, ніж здається на перший погляд, спорт може виступати як метафора, наприклад, ініціації чи ідентичності. Підвищує інтерес дослідження, а також його важливість і те, що нині література про спорт ще цілком не досліджена.

Раніше досліджували питання спорту й літератури І. Борисюк, О. Галета, Я. Голобородько, С. Кричлі, М. Штолько. Вони розглядали спорт як театр ідентичності, як зображення дихотомії «свої» та «чужі», як складний процес ініціації.

У цій роботі ми продовжили досліджувати тему спорту як ідентичності та ініціації. Проте для аналізу залучили тексти, які вперше розглядаються в такій площині.

Мета роботи – дослідити спортивні образи в сучасній українській літературі на прикладі творчості С. Жадана, С. Оксеніка, Ю. Андруховича, А. Бондаря, А. Чеха, А. Кокотюхи, О. Коцарева, В. Сергієнка.

Поставлена мета передбачає розв’язання таких **завдань**:

1. Проаналізувати наявні дослідження спортивних образів в літературі.
2. Здійснити власну спробу інтерпретації теми спорту в літературі.
3. Систематизувати та охарактеризувати основні спортивні образи в проаналізованій літературі.

У роботі використано такі **методи дослідження**: описовий метод, метод контекстного аналізу, структурно-семіотичний метод.

Об'єктом дослідження стали такі художні тексти: «Ворошиловград», «Порно», «Марат», «Бої без правил» С. Жадана, «Вбивство п'яної піонерки» С. Оксеніка, «Мій дирдир» А. Бондаря, «Гра з випадковими числами» Ю. Андруховича, «Останній нокаут» А. Чеха, «Ботан і його тренер» А. Кокотюхи, «Так роблять усі переможці» О. Коцарева, «Футбол + свиня + собака» В. Сергієнка.

Предметом дослідження є тема спорту та моду ініціації й ідентичності, з ним пов'язані, у творчості С. Жадана, С. Оксеніка, Ю. Андруховича, А. Бондаря, А. Чеха, А. Кокотюхи, О. Коцарева, В. Сергієнка..

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел, що налічує 26 позицій.

Розділ 1. Спорт у літературі

У сучасному світі спорт вважають одним із видів мистецтва, адже він передбачає красу гри, рухів тіла спортсменів, їхню майстерність, крім того, видовище створюють ще й вболівальники, котрі підтримують свою команду, співаючи клубні пісні, влаштовуючи шоу за допомогою прапорів, шаликів та банерів. Доповнює це твердження і той факт, що спорт розпочав тісну взаємодію з літературою. Все частіше на сторінках книг з'являються описи футбольних і волейбольних матчів, боксерських спарингів. Більше того, спорт і література схожі між собою, хоча здаються зовсім різними.

Найперше, що відразу впадає у вічі, це подібність емоцій глядачів та читачів. Футбол, волейбол чи бокс – це втеча від реальності, абстрагування від сірих буднів, пошук нових відчуттів. Така ж ситуація й з книгами, адже з їхньою допомогою можна опинитися в омріяному світі, подорожувати улюбленими країнами й бути тим, ким не дозволяють бути життєві обставини. Радість і біль, симпатія й огида, захоплення й розчарування – це ті емоції, котрі відчуває вболівальник, підтримуючи улюблену команду чи улюбленого спортсмена, це емоції читача, котрий хвилюється за свого героя, разом з ним долає випробування долі, обурюється поразкам та насолоджується перемогами.

Одним із перших спробував зіставити спорт і літературу Р. Барт. У своїй збірці «Міфологіки» він зближує різні види спорту й літературні жанри, «з якими їх споріднює внутрішня структура й використання виражальних засобів» [4, с. 8 – 9]. Також дослідник звертає увагу на те, що найважливішим у спорті, як для учасників, так і для глядачів, є видовище і пристрасті, котрі там вирують, «публіці нема жодного діла до того, підлаштований поєдинок чи ні, і вона права: вона ввіряється основній властивості будь-якого видовища – його здатності відмінити поняття мотивів і наслідків; їй важливо не те, що вона думає, а те, що вона бачить» [4, с. 9]. У дослідженні «Що таке спорт?» Р. Барт

стверджує, що спорт цілком може замінити театр, адже «завдяки йому досягається єдність пристрасті всієї спільноти» [4, с. 9].

Г. У. Гумбрехт у своїй праці «Похвала спортивній красі» відзначає, що спорт набуває все більшої популярності, чим відкриває «доступ до чуттєвого й тілесного досвіду, в той час як література пропонує для такого досвіду емоційні форми вислову [4, с. 9]. Спорт подібний до літератури, як зауважує дослідник, і тим, що так само «не терпить нудьги і байдужості, адже більше від поразки розчаровує вболівальників нудьга – відсутність дії й напруги» [4, с. 9]. Окрім того, Г. У. Гумбрехт вважає спорт видовищем, котре приваблює і захоплює глядача, котре здатне «паралізувати погляд» [8, с. 15 (*тут і далі переклад усіх цитат із російської – наш*)].

Й. Гейзінга стверджує, що поширеність захоплення спортом сприяє появі нових сенсів гри, підвищує її важливість і надає статус важливого культурного явища. Філософ вважає гру особливою, для нього це не лише розвага, а можливість вдосконалюватись, пізнати себе та світ навколо, «у грі «розігрується» щось таке, що перевищує безпосередні життєві потреби й надає ось цій дії певного смислу. Всяка гра щось та означає» [5, с. 7].

Ю. Лотман описав «комплекс ляльковості», котрий сучасні дослідники вважають одним із підходів до визначення концепту «гри»: «Кожен істотний культурний об'єкт, як правило, виступає в двох іпостасях: у своїй прямій функції, обслуговуючи певне коло конкретних суспільних потреб, і в «метафоричній», коли ознаки його переносяться на широке коло соціальних фактів, моделлю яких він стає» [22, с. 94].

С. Кричлі у своїй праці «Про що ми думаємо, коли думаємо про футбол» прирівнює футбол до драми, окрім того, він стверджує, що «драма, котра розігрується на стадіоні, справжніша за театральну» [17], адже там вирують лише емоції та пристрасті живих людей, котрі жодному акторові не вдасться так передати.

Подібне між спортом та літературою полягає також в їхніх авторах, котрі створюють свої шедеври – тренер на полі, а письменники на сторінках книжки. Я. Голобородько стверджує: «митець – це фактично той самий тренер, який працює зі своїм матеріалом у тому ж напрямку його послідовного розвитку, удосконалення і шліфування, проте схиляюсь до майже аксіоматичного припущення, що між художником і тренером не така вже й неподоланна відстань, позаяк обидва готують свої команди – як суто спортивну, так і команду власних слів, образів, концепцій – до привселюдної репрезентації, що раніше чи пізніше неодмінно таки відбувається» [7, с. 113].

Спорт і література, звісно, відмінні між собою, проте існує й чимало спільного між ними. Тема спорту виходить за межі футбольного поля, волейбольного майданчика та боксерського рингу, проникає в літературу і створює успішний тандем, заснований на подібності вражень та емоцій, майстерності гравців та героїв, мудрості наставників та авторів.

Розділ 2. Спорт як ініціація

Життєвий шлях людини складається з різноманітних моментів, випробувань, злетів та падінь. Без горя не цінувалась би радість, а без війни мир, саме тому потрібно подолати чимало перешкод, щоб досягти нового, вищого й кращого рівня, щоб долучитися до бажаної соціальної групи.

Такий перехід від однієї групи, чи вікової, чи соціальної, до іншої отримав назву «обряду, що узаконює метаморфозу» [18, с. 421], тобто ініціації. Це складний, інколи навіть болісний момент в житті особистості, проте він не менш важливий. Крім того, не кожному вдається перебороти власний страх, пережити численні фізичні та моральні життєві іспити, не піддатися спокусі й пройти обраний шлях до самого кінця. Цього варті лише найбільш стійкі, міцні й витривалі – у цьому й полягає основний сенс обряду.

Ініціація – це сукупність обрядів, метою яких, як вважає М. Еліаде, є «радикальні зміни релігійного й соціального статусу тих, кого посвячують» [25, с. 12.]. Така посвята допомагає адаптуватися у світі, до якого прагне долучитися неофіт, відкриває всі таємниці, закони й правила виживання, «залучає неофіта одночасно і в людську спільноту, і у світ духовних цінностей. Він дізнається правила поведінки, виробничі прийоми і організацію дорослих» [25, с. 13]. Без цих знань неможливо досягти бажаного, тому ініціація – обов'язковий обряд. Звичайно, велику роль відіграє наставник, як стверджує М. Еліаде: «людину створюють; самостійно «зробити себе» вона не може» [25, с. 19]. Саме від нього і залежить, яким же буде результат. Шлях пройдено, перешкоди подолано, залишається лише збирати плоди.

Говорячи про причини ініціації, М. Еліаде не обмежується лише згаданим вище бажанням вдосконалитися й потрапити в коло обраних, він виокремлює також і невдачі в минулому, як моральні, так і матеріальні, які зумовлюють необхідність оновлення: «У такі моменти загальної кризи залишається остання

надія на порятунок: почати нове життя, тобто є мрія про нове існування» [25, с. 331].

А. Геннеп стверджує, що ініціація – це обряд, котрий кожен обов’язково мусить пройти, до того ж не одноразово, адже людина постійно переходить з однієї групи чи діяльності в іншу. Життя – це велика кількість таких подій. До таких обрядів дослідник зараховує народження, соціальну зрілість, шлюб, батьківство, підвищення суспільного статусу, професійну спеціалізацію та смерть [6, с. 9]. Що стосується власне процесу, дослідник виокремлює таку послідовність: відокремлення, проміжний період з поступовим зняттям обмежень і входження у звичайне життя [6, с. 46].

Я. Голобородько у своїй статті «Літературна футбольна ліга: текстові особливості тренувального процесу» аналізує футбол у творчості С. Жадана та стверджує, що ініціація його персонажів – це саме футбол: «і справа тут зовсім не у футболі: усе, що по-достеменному переживається, – це ініціація, трансценденція у вищий стан, відкриття іншого виміру почування й думання, треба лише це відчутти й повноформатно, без настроєвих і лексичних купюр, передати» [7, с. 117]. Автор на прикладі футболу показує перешкоди, які долають його герої, їхні успіхи й невдачі, на передньому плані не матч, «а те, як він переживається, увіходить у вени, у плазму, у мозкові звивини, як його очікування стає наркотиком, що викликає в я-наратора стихійні напади майже божественного марення й візійності» [7, с. 117]. На футбольному полі хлопці стають чоловіками, отримують перший досвід бійок, навчаються відстоювати власні інтереси та свою правоту, проходять посвяту. Проте потрібно викласти всі свої сили, аби досягти бажаного результату. Саме тому герої роману «Ворошиловград» під час матчу не розважаються і відпочивають, а наполегливо працюють, намагаються *«стрибнути вище голови, викластись до кінця, зіграти через не можу»* [12, с. 117].

Футбольна команда – це закрита група, спільна лише для обраних, до котрої не кожному вдається потрапити. Аби стати частиною особливого угруповання, необхідно стати таким же «обраним», довести свою мужність, сміливість, вірність і цілковиту віддачу команді. За допомогою футболу головного героя роману «Ворошиловград» Германа приймають до колективу. Приїхавши рятувати бізнес свого брата, хлопець мусив спершу завоювати довіру його помічників, і вдалося йому це зробити саме після гри.

У тому ж таки романі С. Жадана «Ворошиловград» головний герой Герман долучається до команди політично впливового Гната Юровича за допомогою гри в скраклі: *«Виграєш у мене – допоможу тобі. Програєш – іди з богом і не заважай мені лікуватись»* [12, с. 172]. Не маючи жодних уявлень про гру: *«по-справжньому я в ці скраклі ніколи в житті не грав. Усе, що мені було відомо про цю гру, хіба те, що нею, крім графа Толстого та академіка Павлова, захоплювався Володимир Ілліч Ленін, що, чесно кажучи, жодного оптимізму не додавало»* [12, с. 174], Герман все ж таки ризикнув, але на нього чекала неминуча поразка. Досвід таки зробив свою справу, і Гнат Юрович отримав свою справедливу перемогу. Проте сміливість та чесність головного героя дали свої результати, і він почув таку бажану фразу: *« – Ну, тоді пішли, – документи у мене в палаті. Будемо рятувати твій чортів бізнес»* [12, с. 178].

В оповіданні «Марат» С. Жадан переповідає життєву історію боксера Марата, зі смерті котрого минуло сорок днів. Прийшовши на поминки, друзі згадують про померлого хороше й погане, ніхто не засуджує, а навіть навпаки – всі намагаються залишити у своїй пам'яті лише добрі згадки про товариша, хоча й доводиться переписати деякі його вчинки. Забувши гірку правду, вони прагнуть *«згадувати Марата саме таким – у червоних боксерських трусах, з архангельськими крилами за плечима, з Господнім благословенням у доброму серці»* [10].

В ідеалізованих згадках друзів Марат постає зразковим персонажем, котрий бореться з труднощами, рятує життя інших ціною власного, піклується про ближніх і ніколи не зраджує. Отримавши від батька боксерські рукавиці у віці, коли ще *«не стояв як слід на ногах»* [10], герой розпочинає свою ініціацію. Зразковий спортсмен – *«Марат був справжнім бійцем»* [10], *«Він навіть режим не порушував. Навіть коли почав зустрічатися з Аліною»* [10], *«не пропускав тренування»* [10], *«Жодного бою без перемоги! Жодних зборів без звитяги й успіху! Кров ворогів запікалася на його волоссі, їхнє голосіння супроводжувало його поступ!»* [10], *«людина залізної волі й суворих переконань, аскетичний, нестримний і витривалий»* [10]. Герой щоденно працював над собою, боровся за своє, робив усе заради досягнення своєї мети – *«Клопітка щоденна праця, виснажливі тренування, цілеспрямований шлях до мети – усе це не могло не дати результату. З простого чеченського хлопчика Марат перетворювався на спортивну надію Харківщини. Не було такого суперника, децю патетично заявив Беня, звісно, у його ваговій категорії, виправився він, який вистояв би проти нашого Марата бодай п'ять раундів!»* [10], *«Боксував він натхненно й наполегливо, всюди і весь час. Удари його, за словами Бені, несли супротивнику поразку й забуття, а його спорттовариству – славу й звитягу»* [10]. На жаль, реальність була зовсім іншою – *«Марат усе збирався піти з клубу, сварився з керівництвом, тижнями дець пропадав, з Аліною в них все було так погано, що він сам дивувався, як вони досі не розійшлися»* [10].

Життя головного героя – це набір випробувань, котрі він повинен був подолати, аби вижити й стати спочатку успішним боксером, потім тренером, добрим чоловіком і дбайливим батьком. Свою ініціацію Марат не пройшов, не зміг вирішити свої проблеми, можливо, саме тому він і помирає.

Дорослішання неодмінно пов'язане з ініціацією. Цей процес відбувається поступово, створюючи перешкоди, навчаючи дитину, аби та стала зрілою особистістю і змогла самотійно керувати собою та своїм життям. І, звичайно,

потім для неї відкривається новий світ, про який вона так довго мріяла, який бачила на прикладі батьків та інших дорослих.

Світом мрії для юних героїв роману С. Оксеніка «Вбивство п'яної піонерки» постає волейбол. Звичайна, на перший погляд, гра, проте не для цих персонажів. Адже автор наголошує, що це особлива, а головне, обов'язкова, подія в їхній місцевості, яка так ідеально пасує саме для неї. Це не лише гра, це символ цивілізації, процвітання: *«це ознака нових часів, символ демократизації життя»* [19]. Не існує жодних заборон або вікових обмежень у цій грі, проте всім відомо, що це лише для дорослих: *«Тут головне – це волейбол, який раптом увірвався в наше життя і збагатив його. Ви подумали, що це ми граємо у волейбол? А от і пальцем у небо! Ми граємо у футбол, у пекаря, у «спорчений телефон», у підкидного, у відьму... У волейбол грають наші батьки»* [19], *«Там волейбол, а тут іще краще – малі в пекаря воюють»* [19].

У дорослих свої забавки, у дітей свої. Але ж і вони з часом виростуть і зможуть долучитися до бажаної гри. Місцем, де дорослішають діти, є школа. Адже тут вони отримують безцінний багаж знань та вмінь, тут формується особистість під впливом однокласників, старшокласників та вчителів. У школі дозволено те, що ніхто б не вчинив удома. Саме тут на уроках фізкультури учням випадає можливість пограти у волейбол і одночасно відчувати себе дорослими. Проте не всі мають такий шанс, лише ті, хто вже став на шлях перевтілень, бодай і фізичних. Такими С. Оксенік зображує дівчат, котрі і вищі, і розумніші, і доросліші: *«От Інну я пережену. Тобто я і так старший за неї, та у тринадцять років дівчата вже вищі за хлопців. І ще, кажуть, доросліші. Ну, Інна справді стала вищою від мене на цілих півголови. Вона на фізкультурі у баскетбол і у волейбол грає, а я – тільки у футбол і гандбол»* [19].

Як стверджував М. Еліаде, у неофіта обов'язково повинен бути наставник, котрий допоможе, підтримає, навчить [25, с.19]. Таким поводителем у дорослість

у романі «Вбивство п'яної піонерки» постає батько. Саме він бере на себе таку відповідальну роль вчителя й наставника – він показує сину основні прийоми гри, спочатку футболу, а згодом, коли настане час для ще одного переходу, і волейболу: *«Батько вчить малого сина грати у футбол «По воротах гатив батько, а у воротах стояв мій малий»* [19].

Стати дорослими мріють і головні герої новели «Порно» С. Жадана. Таке бажання артикулюється через прагнення пограти у футбол: *«Юні засмагли шабашники — кумири нашого дитинства, які спокушали у кабінах старшокласниць і продавчинь морозива, а вечорами ганяли у футбол. Всі ми мріяли стати шабашниками, мати такі самі потужні боліди, заклеювати їх порнографією, трахати продавчинь морозива, а головне — грати так, як вони, у футбол»* [11, с. 116-117]. Поки що вони лише вболівальники, котрі підтримують свою команду на домашньому стадіоні й на виїздах, але живуть однією мрією – не просто дивитися, а й грати, а це можливе лише для дорослих.

В оповіданні Ю. Андруховича «Гра з випадковими числами» показано футбольну ініціацію футболіста і визначного тренера Валерія Лобановського. Спортивна кар'єра молодого Лобана розвивалась поступово, важко, з чималою кількістю перешкод, подолати які вдається лише обраним. Таким був Валерій Васильович. Він зміг вистояти, перечекати, не здатися в хвилини невдач. Як видатний футболіст Валерій Лобановський не реалізувався, разом зі своїм другом Базилевичем вони *«особливих висот не сягнули. Це речення слід розуміти правильно: маються на увазі формально визнані висоти. Чемпіонами СРСР вони стали тільки одного разу, далекого 1961 року, коли, незважаючи на молоді роки (22 і 21 відповідно), міцно закріпилися в київській основі. До збірної СРСР їх іноді запрошували, проте ключовими в ній вони не стали. Обидва припинили виступати жахливо рано, у 29 років, тобто у віці, коли справжні зірки лише досягають розквіту»* [1]. Проте, можливо, в цьому і був сенс ініціації – він мусив пройти випробування кар'єрою гравця з численними невдачами, аби довести свої мужність і стійкість і отримати як нагороду успіх у

тренерстві. Автор також припускає, що це все було необхідним для тренера Лобановського, тому і кар'єру футболіста він завершив так рано: *«Складається враження, ніби їм не терпілося швидше зійти з поля і почати тренувати інших»* [1]. І, як бачимо, не помилились – *«Їхня нетерплячка виявилася більше ніж обґрунтованою. Як тренери вони вже на середину 1970-х стали корифеями світового класу»* [1] і *«Сезон-75 – це перший і, здається, найчистіший за якістю прорив. Лобан і Базиль виграли в ньому все: першість СРСР, Кубок Кубків УЄФА, Супер-кубок, збіркою пробилась у чвертьфінал Чемпіонату Європи з майже безнадійної ситуації, залишеної попередніми тренерами й командою»* [1]. Валерій Васильович Лобановський був таким тренером, яким би мав бути ідеальний за визначенням С. Кричлі: *«Постать тренера несе в собі щось пуританське, адже передбачає роль стража моральних чеснот, особи з невблаганною етикою, людини, яка рано встає, працює безупинно й тяжко, лояльної до своїх гравців та відданої своїй родині. Така особа завжди викликає повагу, ба навіть острах серед своєї команди»* [17].

Життя складається з чергувань білої та чорної смуг, зі злетів та падінь, захоплення й розчарування. Як стверджував ван Геннеп, ініціація – явище неодноразове [6]. Саме тому і кар'єра вже успішного на той час Валерія Лобановського мусила пройти крізь нові перешкоди. Першою такою став футбольний сезон-76 – *«Якщо 1975-й – це перший злет, то 1976-й – перше падіння. І, до речі, дуже болісне. 76-го було програно все. Не сезон, а кошмар»* [1], *«Обох учорашніх геніїв, Лобана і Базіля, було з тріском, наче викритих містечкових шарлатанів, повержено з п'єдесталу»* [1]. Вистояти впевнено на ногах і довести справу до кінця під силу лише професіоналу, адже *«усе розсипалося вразі. Після такого докupi зазвичай не збираються»* [1]. Друг і помічник Лобановського – Базилевич – був не спроможний боротися, він здався, покинув «Динамо» і нічого більше не досягнув у кар'єрі. Валерій Васильович не такий, він не з тих, хто підкоряється долі і падає духом, він продовжив боротьбу і знову збирав нагороди – *«1977-го він вивів «Динамо»*

у півфінал Кубка Чемпіонів, вибивши з нього «Баварію». Півфінал із «Борусією» був так само абсолютно гідний суперкоманди. 1983-го знову керована ним збірна фантастично перемогла у Москві Португалію – 5:0. А через кілька місяців і дуже сильну Польщу – 2:0. Двічі поспіль, у 1980 і 81-му, «Динамо» знову забиравало футбольне золото» [1]. Але і це ще не кінець, адже були нові провали й нові успіхи аж до смерті видатного тренера, адже «футбол є фата-морганою. Ти йдеш і йдеш до поставленої мети, а коли здобуваєш її, то назавтра виявляється, що тобі лише здалося, наче ти її здобув. Бо ти вже знову все втратив. У футболі неминуче настає оце завтра, в якому ти все втрачаєш» [1].

А. Бондар у своєму оповіданні «Мій дирдир» зображує Валерія Лобановського в іншій ролі – це вже не неофіт, котрий протягом свого життя проходить ініціацію, а мудрий наставник, котрий навчає інших і формує їхні футбольні особистості. Жорстокий, безжальний та безкомпромісний тренер, котрого цікавить лише результат – «Великий Лобановський, один із наших футбольних ідолів – якщо не Бог-Отець – був догматиком не меншим від Мухаммеда і тираном не меншим за Сталіна. Взявши на озброєння голландський «тотальний футбол», він розробив свою версію «київського тоталітарного» футболу, де гравець, по суті – пішак, виконавець волі тренера. Його «команда-зірка» – апогей «фашистського» підходу. Тобто, говорячи про найбільші успіхи українського футболу, ми мали б також згадати і про ціну, яку за нього сплачено. Ціну зламаних ніг і поламаних доль, знищених кар'єр і понівечених життів. І коли я чую, що «футбол – це більше, ніж гра», то передусім маю на увазі якраз його «темний бік» – нелюдський і нелюдяний, всіяку травматологію і патологоанатомію» [2]. Звичайно, ціна велика, але ж і результат не менший. Юні хлопці стають справжніми чоловіками, стають дорослими, навчаються стійкості, наполегливості, мужності, не говорячи вже про футбольну майстерність, котра з часом дасть свої плоди.

Шлях від неофіта, котрий проходить власну ініціацію, до наставника, котрий її проводить, долає і герой оповідання «Останній нокаут» А. Чеха Валерій Семенович Бруханда. На початку твору автор зображує людину, котра, проживши не один десяток, не може відповісти на звичайне запитання «Хто я?»: *«Якби його запитали, ким він є насправді, Валерій Семенович Бруханда навряд чи зміг би відповісти»* [23]. Потім дізнаємося, що це колишній спортсмен, а саме боксер, ще й досить знаний свого часу. Намагаючись досягти поставленої мети, молодий Бруханда робив усе необхідне, не боявся труднощів і не зупинявся на перешкодах: *«Він сумлінно виконував усе, чого вимагав тренер. Тож жорсткий графік та безкінечні тренування нарешті зробили з Валери незборимого боксера. Спочатку були міські змагання, обласні спартакіади, потім – республіканські чемпіонати і, врешті, всесоюзне визнання* [23]. Проте головний герой зупиняється на досягнутому, вважаючи, що він вже пройшов свою ініціацію, зробив успішну кар'єру, отримав бажану славу, тому тепер може відпочити і лише збирати плоди. На жаль, так не буває. Як нам вже відомо, завершення одного процесу передбачає початок іншого, і боксер Валерій Бруханда повинен був боротися за своє щасливе життя, проте цього він не зробив, і втратив усе, що зміг досягти: *«Втім, всесоюзні слава та визнання виявилися насправді не такими вже визначними й славетними – минув час, і чемпіона поступово припинили впізнавати на вулицях, ресторани й бари у вигляді культурної програми Бруханди поступилися пельменним та чебуречним, і, врешті, отримавши державну пенсію, колишній спортсмен оселився у старій квартирі, де він народився, виріс і починав свою кар'єру»* [23]. Як зазначає М. Штолько у своїй статті «Футбол і сучасна українська література (на матеріалі видання «Письменники про футбол») тренера Валерія Семеновича Бруханду автор подає «як фігуру невизначну на період описуваних подій, зболену, нецілісну і, врешті-решт, трагічну та самотню» [24, с. 77].

Розпочинається новий етап в житті спортсмена – йому пропонують тренувати футбольну команду. Юні хлопці, слабкі фізично та духовно, потребують наставника, котрий проведе їх у доросле життя, саме цим і займається тепер вже колишній боксер, а нині футбольний тренер Валерій Семенович: *«Він тренував хлопців, намагаючись вкласти в їхні голови своє бачення світу»* [23]. Проте і в цій справі його чекала невдача – він не зміг виховати чемпіонів, проте завоював прихильність і повагу серед хлопців, принаймні Вітіну, котрий не забув про наставника і прийшов вшанувати його пам'ять на похороні.

Чи можна сказати, що тренерство – це була наступна ініціація Бруханди? На нашу думку, так. Адже доля подарувала герою надію на порятунок, проте він не зміг правильно використати її, не пройшов ще одну ініціацію, тому смерть – як біологічний феномен і як відсутність розвитку – була неминучою: *«...помер він наступної зими. Тихо помер, нікого не турбуючи»* [23]. М. Штолько стверджує, що емоційний стан тренера Валерія Семеновича Бруханди *«пройшов кілька етапів від зневіри, через захоплення своєю справою, втому, віру в своїх вихованців, «страшний чорний відчай», «непобориму втому»»* [24, с. 77].

В оповіданні А. Кокотюхи «Ботан і його тренер» бачимо одразу двох персонажів, пов'язаних процесом ініціації – неофіта Юрія, котрого автор зображує безхарактерним хлопцем, та його наставника Володимира Миколайовича Дудка, на прізвисько Санчо, людину серйозну, мужню з чіткими життєвими принципами. Перед системним адміністратором Юрієм, як і всім офісом, постає завдання виграти футбольний матч. На перший погляд, завдання досить просте, проте не у випадку головного героя, для котрого краще звільнитися з роботи, ніж зіграти. Проблема в тому, що він не має жодного уявлення про цю гру, не знає, як поводитися з м'ячем. За її вирішення береться довірена особа, помічник керівника Кугута. Він тренує його, випробовує на стійкість, витривалість та футбольну майстерність. Але протягом такого навчання перед ним постає і ще одне завдання – виховати

справжнього чоловіка: *«Треба, Юрець, розумієш? Це не мені тепер уже треба, не шефу, навіть не цілій фірмі, ...Тобі це треба, Юрець!»* [15], *«Тобі тепер потрібен цей довбаний футбол!»* [15], *«Ти мені ще дякувати за це будеш, нам усім будеш спасибі говорити, розумієш мене, Юрець? Не в футболі справа ж – в тобі справа, чувак, ти повинен себе переламати!»*, *«Не знаю, чи зроблю я з тебе воротаря, ...Але мужиком ти в мене до суботи станеш, брат!»* [15].

У футбол грати не довелося, тому що загинув ватажок їхніх суперників Стародубцев, на прізвисько Дрон. Чи від радості, що гри не буде, чи від того, що його ініціація завершилась, чи від тих мук, котрі він пережив у процесі, головний герой Юрій розплакався: *«...осівши на бетонну підлогу складу, плакав серед імпоротної побутової техніки, не соромлячись зовсім нечоловічих сліз і навіть намагаючись витерти очі якоюсь одежиною, витягнутою з кинутого пакета»* [15]. Автор не розповідає, як склалася в подальшому доля системного адміністратора, проте свою ініціацію він пройшов, і сподіваємось, що став тим, кого називають справжнім чоловіком.

Герой оповідання «Так роблять усі переможці» О. Коцарева викладач Сергій Іванович Леоненко опиняється перед вибором – зіграти футбольний матч і залишитися на роботі або ж втратити все. Футбол він не любить, хоча й роботу теж: *«невдатний футболіст боровся з таємною спокусою. Таємниця полягала в тому, що насправді Сергій Іванович Леоненко не любив і не хотів викладати. Він ненавидів стіни N-ського університету, зневажав колег і вихованців, мріяв здихатися колись усіх цих лекцій, практичних, модулів. І ось декан сьогодні показав йому таку заманливу перспективу! Не піти на матч – і бути звільненим з осоружної праці! Як чудово! Це ж справжній айсберг мрії! Це політ ластівки з гори над водою величезної синьої річки!»* [16]. Проте була одна вагома причина, чому він мусив погодитися на умови декана. Це Аліна – студентка, у котру він так палко закохався. Цей матч для молодого викладача став дуеллю за серце дами, адже серед суперників був ще один потенційний обранець дівчини: *«Сергію Івановичу було б відверто прикро, якби Аліна*

провела цей вечір не з ним, а з Биком. Тим більше не сподобались її слова «Чи переграєте його?» Це ж виходить, що переграти команду студентів у них майже немає шансу, особливо немає шансу проявити себе йому, Леоненкові, а значить, Аліна піде не з ним, а з Биком» [16].

Перед нами типова схема ініціації – неофіт Сергій Іванович прагне досягти мети, тобто Аліниної прихильності, для цього він наважується на випробування, а саме на футбольний матч. Своє завдання він виконав – команда викладачів перемогла, а він навіть забив переможний гол: *«Леоненко ледь пересував ногами дорогою до роздягалки, він ішов зі швидкістю гусака, але гордовито дивився на Аліну, яка сиділа й усміхалась на трибуні» [16].* Проте він так і не здобув бажаного результату. Аліна не оцінила жертв викладача, лише посміялась з нього: *«– Пузо підбери! – несподівано, неприємно і дисонансно вигукнула вона і різко, але не сильно, вдарила його в згадуване вже тут черевце. – Підеш у куці з тим Биком своїм, іще одним придурком! Теж мені два лицарі-футболісти!» [16].*

Хоча й не довелося отримати бажане, викладач Сергій Іванович Леоненко довів собі та й іншим свою мужність і витривалість, а головне – зрозумів для себе, кого не варти обирати за дружину. Таким був результат його ініціації.

Для творів С. Жадана, С. Оксеніка, Ю. Андруховича, А. Бондаря, А. Чеха, А. Кокотюхи, О. Коцарева характерно проводити своїх героїв різноманітними життєвими стежками, наповненими випробуваннями. Але саме вони допомагають пізнати світ, новий, кращий і бажаний. Автори пишуть про різне, проте основний сенс спільний – підняти своїх персонажів на вищий життєвий рівень через їхню ініціацію.

Розділ 3. Спорт як конструювання ідентичності

З обрядами ініціації тісно пов'язане поняття ідентичності. Адже потрібно насамперед визначитися, хто ти є і ким себе бачиш в майбутньому, а потім долучатися до обраної соціальної групи.

М. Козловець у своїй статті «Ідентичність: поняття, структура і типи» аналізує різні варіанти цього терміну, зокрема «самосвідомість», «самовизначення», «самототожність». Проте дослідник наголошує на доцільності використання поняття «ідентичність», тому що лише воно повністю відображає сенс явища, а саме «означає не тільки "тотожність" і "автентичність", а й "особу", "особистість"» [14, с. 3].

Як і кожне явище, ідентичність не набувається раптово і не є сталою. Потрібно подолати декілька етапів, щоб людину прийняли в колектив, почали сприймати як особистість. Аналізуючи феномен ідентичності, Л. Нагорна виокремлює такі структурні рівні ідентичності: «перший рівень – так звана базова ідентичність, яка передбачає, насамперед, особистісне самовизначення; другий рівень – це система соціокультурних ідентичностей: національних, професійних, вікових, гендерних, релігійних та інших; і, нарешті, на третьому рівні формується транснаціональна, глобальна ідентичність» [14, с. 5].

Для Е. Еріксона ідентичність пов'язана з усвідомленням себе й своєї ролі в житті, як у власному, так і суспільному. Науковець вважає, що в такий момент прийняття себе внутрішній голос відгукнеться словами: «Це і є справжній я!» [26, с. 379]. Також наводить три основні ознаки: «відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості у часі (дії у минулому та сподівання на майбутнє сприймаються як такі, що тісно пов'язані з сьогоденням); відчуття внутрішньої тотожності та інтегрованості у просторі (індивід, незалежно від місця перебування, сприймає себе як цілісність, а власні дії та рішення розглядає не як випадкові або кимось нав'язані, а як внутрішньо зумовлені); 3) ідентичність переживається серед значущих інших (взаємостосунки та ролі допомагають людині підтримувати й розвивати відчуття ідентичності)» [26, с. 380]. М. Попова дотримується такого ж погляду, розуміючи ідентичність як самоусвідомлення і самоприйняття. Крім того, вона виокремлює основні процеси, котрі повинні відбутися: інтеграція (оцінка навколишніх «Я-образів»); синтезу – зв'язку (ціннісні прототипи, поведінкові моделі, дитячі ідентифікації); когнітивна послідовність та узгодження уявлень про себе; відчуття самоцінності (співвідношення еґо-ідеалу та реальної поведінки); часова послідовність (ідентифікація зі своєю персональною історією); ціннісна перебудова (становлення внутрішніх стійких критеріїв самооцінки і образу світу) [26, с. 379].

С. Кричлі у своїй праці «Про що ми думаємо, коли думаємо про футбол» стверджує, що, коли говорити про футбол, можна мати на увазі багато інших речей, непов'язаних з ним. Однією з таких речей і є ідентичність. Дослідник вважає, що саме за допомогою спорту формується самоусвідомлення себе в різних площинах: «Футбол – це театр ідентичності: родина, плем'я, місто, нація. Проте цю ідентичність показано в усіх її складних, покручених, зникомих і подвоюваних формах. Футбол – це театр диференціації ідентичності, що виражає себе через гравців і вболівальників, які втілюють

свою драму під пильним наглядом сил долі. Це та доленосна драма, якій ми добровільно коримося під час перегляду гри» [17].

М. Козловець стверджує, що почуття тотожності базується на протиставленні «своїх» та «чужих» [14, с. 4]. Адже лише відмінні ознаки зможуть визначити належність до конкретного колективу, відокремити від інших. Підтверджують цю думку й дослідники Р. Дженкінс і Дж. Мід, котрі вважають, що для усвідомлення себе потрібно взаємодіяти з іншими, відмінними, людьми [26, с. 381].

Такого погляду дотримується й І. Борисюк у своїй статті «Регіональна і групова ідентичність крізь призму поетики спорту у творчості С. Жадана». Дослідниця звертає увагу на те, що саме цей принцип поділу допомагає сформувати відданість, любов та повагу до команди «своїх», бути справедливими та чесно дотримуватися усіх правил та законів, які існують у клубі, а також визначити своє місце не лише в обраній групі, а й у власному житті, «групова ідентичність героїв у межах чіткого поділу на «своїх» і «чужих» є визначальною, і моральні чесноти героя обумовлюються вірністю «своїй» групі та її моральному кодексу. Ситуації усвідомлення / вибудовування своєї ідентичності найчастіше окреслюються через зіткнення / протиставлення «своїх» і «чужих»» [3, с. 342].

Протиставлення «своїх» та «чужих» яскраво зображено на футбольному полі, де зустрічаються дві команди-суперниці, котрі й виходять на гру з однаковим бажанням перемоги, проте відрізняються своєю назвою, історією, футбольною формою, клубними кольорами та прапорами. Усі такі різні: високі й низькі, русяві й брюнети, старші й молодші, українці та іноземці, православні й католики, проте об'єднує їх спільне бажання подолати суперника, перемогти «чужих», а здійснити це можливо лише разом. Після завершення поединку опозиція «свої» – «чужі» зникає, тому можна стверджувати, що «чужі» – це явище ситуативне, адже після фінального свистка усі належать до спільної групи «своїх», об'єднаних спільними інтересами, вподобаннями та справою –

футболом. І. Борисюк у своїй статті ««Регіональна і групова ідентичність крізь призму поетики спорту у творчості С. Жадана» зауважує: ««Чужі» є ворогами-чужими не засадничо, а ситуативно, й фундаментальною ознакою цієї ситуативності є темпоральність: «чужі» стають такими тимчасово тільки на час гри (бійки, поєдинку), а постійно вони, оскільки поділяють світоглядні установки і правила, належать до «свого» світу» [3, с. 343].

Важливо зазначити, що такий принцип єднання не працює серед героїв С. Жадана. Після завершення матчу представники футбольного світу «своїх» не прагнуть мати нічого спільного зі своїми опонентами, хоча основний конфлікт вирішено, стосунки з'ясовано, переможця визначено. Для них команда «своїх» – це лише їхня група, футбольна спільнота, друзі, об'єднані спільними захопленнями, спільними спогадами. Крім того, варто звернути увагу, що це виходить за межі спортивного простору й поширюється на інші сфери. Герої продовжують мислити і структурувати свій світ у спортивних категоріях – «прозорість, чесність, зрозумілість і простота, де є «свої», але є і «чужі», які теж живуть за законами і правилами цього світу» [3, с. 343]. ««Свій» , як зазначає І. Борисюк, – це передусім носій групової ідентичності, специфічного кодексу честі «справжніх» чоловіків, здатних поступитися своєю вигодою заради інтересів групи; це той, хто бере на себе відповідальність за свою групу, свою територію, жінок і хто байдужий до влади і грошей, наділений «почуттям ліктя» і не схильний до «жлобства» » [3, с. 342].

І. Борисюк вважає, що саме спорт допомагає знайти однодумців, згуртувати людей з однаковими життєвими принципами і моральними цінностями, а командна гра є «метафорою ініціального долучення неофіта до світу «своїх»» [3, с. 342]. Герої роману «Ворошиловград» постійно наголошують, що їхня команда – це зібрання лише «своїх», що протистоїть «чужим»: *«Бригадир повернувся до своїх. Вони стали кружка і почали про щось тихо перешипуватися, схилившись один до одного стриженими лобами. Врешті бригадир повернувся до нас»* [12, с. 125], *«прийняв за свого»* [12, с. 128], *«я*

тиснув правиці своїм друзям» [12, с. 131], «хтось із наших перехопив мій погляд і теж помітив їхнє наближення» [12, с. 131], «наші рушили назустріч» [12, с. 131], «наші теж стали» [12, с.131].

С. Жадан у своєму вірші «Бої без правил» також зображує противників як «чужих», котрих неодмінно потрібно побороти: *«І молоді апостоли б'ються проти місцевих, себто проти чужих» [9]. Вороги в бою ніколи не товаришуватимуть, показовий приклад – «і проти нього стоїть юний вантажник, і, вітаючись, не подає руки» [9]. Автор не шкодує суперників на літературній арені так, як і герой на ринзі, щедро наділяючи їх рисами підступних, злих і зрадливих людей: «Вали цю наволоч!», «Жодного прощення тим, хто боявся між рік і трав», «Вони всі тут – зрадники й слабаки, В них замість совісті – зябра, замість крил на спині – плавники!» [9], «Вали їх за їхню слабкість і їхні плачі! Вали за те, що вони про все забувають вночі! За те, що вони дивляться на власну смерть, мов глядачі!» [9], «Знищуй їх за їхню продажність і їхню лінь, за їхню зсученість, що залягла в кожному з поколінь, за хитрість, яку вони влітають до своїх молін!» [9].*

Друзів Валерія Лобановського та Олега Базилевича з оповідання «Гра з випадковими числами» Ю. Андруховича єднає спорт, а саме футбол. Вони *«майже однолітки, обидва корінні кияни. Прізвища в обох зраджують польське походження, себто обидва прізвища є містками ще до тих часів, коли в Києві розмовлялося переважно польською» [1]. Проте це не відіграло б жодного значення, якби не футбол. Спортивна кар'єра обох, спочатку футболістів, а потім тренерів, пройшла пліч-о-пліч – «Динамо», «Чорноморець», «Шахтар», збірна, тренери «Динамо» та збірної – «Пара рівних один одному геніїв на тренерській лаві... Лобан (187 см) і Базиль (174см), вищий і нижчий, довгастий і кругловидий, рудий і лисуватий, Пат і Паташон, дві голови, що згідно з прислів'ям завжди краще, ніж одна. І саме ці дві голови створили в Києві абсолютно нову футбольну якість» [1]. Про важливість спільної, командної гри говорить і С. Кричлі, дослідник вважає, що «футбол тримається на команді.*

Він колективний за своєю суттю. Це дії всіх футболістів, які грають сукупно, один із одним і один для одного, а отже, утворюють мобільну просторову сітку команди» [17].

Андрій Стародубцев, на прізвисько Дрон, та Костя Кугут, на прізвисько Костиль, з оповідання А. Кокотюхи «Ботан і його тренер» свої сутички звикли вирішувати за допомогою футболу. Так і цього разу питання боргу перенеслося на футбольне поле. Перед грою узгодили одну важливу умову: *«не формувати команди зі сторонніх»* [15]. Це досить показовий сюжетний елемент, адже саме ним підкреслюється чіткий розподіл на «своїх» та «чужих», хоча й в іншій площині – «чужі» тут не тільки конкуренти в бізнесі та суперники на полі, а й будь-хто непричетний до офісу. Крім того, варто згадати, що результат гри не повинен вплинути на стосунки давніх друзів: *«В обох випадках вони лишаються друзями»* [15]. Цим автор ще раз доводить, що футбольне коло – це коло «своїх», і ніколи спорт не розділяє людей, а лише єднає, хто б не переміг. Належність до колективу, вірність і відданість йому дуже важливі для автора та його героїв. Якщо ти в команді, то ти з нею завжди і всюди: *«Ти, ботан, працюєш у нашому колективі. Всі грають у футбол. Значить, ти теж будеш»* [15], *«Значить, ми всі – одна команда, в тому числі – футбольна»* [15]. І хоча для системного адміністратора Юрія спочатку це не мало вагомого значення, його тренер Володимир Миколайович, на прізвисько Санчо, робить усе можливе, аби той все-таки відчув себе частиною команди і взяв участь у матчі. Врешті почуття відповідальності за «своїх» перемагає, і Юрій погоджується зіграти.

Герої новели «Порно» С. Жадана постійно звертають увагу на опозицію «свій» – «чужий». Для юних хлопців важливо відчувати себе частиною колективу, за «своїх» вони готові боротися: *«помахатись із кимось за честь місцевого спорттовариства та радянського спорту загалом»* [11, с. 123], *«Наші старші збирають нараду і вирішують їхати слідом за командою, електричкою це якихось дві-три години, постояти за земляків і ввалити*

шахтарським недоумкам, щоб ті не вимахувалися» [11, с. 123], «те, що доводиться їхати на ворожу територію, де наших традиційно били, нас чомусь не лякає, ми в півфіналі» [11, с. 123]. Вони створюють власну історію, що так важливо, адже це допомагає героям бути частиною великого футбольного цілого. С. Кричлі вважав: «Бути фанатом – означає жити задля історії митей, жити з і через історії митей. Бути фанатом – означає володіти такою історією чи, ліпше сказати, допомагати її створювати, мати здатність ділитися нею, переповідати її іншим і множити ті самі миті. Саме спільність митей уможлиблює відчуття колективності через фанатів і поєднує їх у групу, спільноту, глибоку форму асоціації» [17].

У романі С. Оксеніка «Вбивство п'яної піонерки» грою, яка визначає належність до кола «своїх», до обраної спільноти, постає волейбол. Усі мешканці вулиці збираються разом на вечерю, мають спільні інтереси та теми для бесід, а головне – усі грають у волейбол. Це їх єднає, допомагає триматися гурту. Окрім того, «чужі», тобто ті, хто не грають, відразу викликають сумніви й підозри. Таким автор показує Агента: *«А вже за годину всі дорослі грали у волейбол. Тільки Агент не грав. От би зараз його заловити на нашому подвір'ї!» [19].* Така ворожість до своїх сусідів, що постала в площині спорту, є маркером того, що і в повсякденному житті з цими стосунками не все гаразд. Агента не приймають у соціумі, і, коли трапляється якась біда, всі підозри падають на нього – наприклад, побачивши біля свого собаки кістку, хлопці зрозуміли, що на подвір'я заходив хтось чужий, запитали в друга: *« – От як ти думаєш, – вів я далі, – якби хтось нас вирішив пограбувати, як би він пробрався на подвір'я?» [19],* на що одразу отримали відповідь: *«Агент хотів вас пограбувати?» [19].* У нього немає друзів, він ні з ким не спілкується, не ходить в гості, як заведено між сусідами: *«А от Агент до нас ніколи не ходить» [19].* Показовим є момент, коли на сусідському подвір'ї він загубив ключі: спершу влаштував допит маленькому Юрку, а потім пішов до поліції з заявою про крадіжку, хоча міг би вирішити все мирно. Окрім того, Агент зовсім не

люб'язний до своїх гостей, адже чекає на них із сокирою в руках. «Чужим» для місцевих постає і син Агента: *«Ми вже закінчували знімати бичків з перемета, коли я побачив Вітьку – Агентового сина. Якби когось іншого, я б на такій відстані не впізнав, але такої білої голови, як у цього відлюдька, просто більш ніде на світі немає»* [19].

Футбол як самоідентичність зображено в оповіданні А. Бондаря «Мій дирдир». Це перший спогад головного героя, це точка відліку свідомого життя: *«Щось, що було дотепер, – сіра зона, блаженний стан небуття і дитячого щастя. Відтепер усе буде по-іншому. Тепер ти будеш без крайньої плоти, але вже з досвідом і самоусвідомленням. Це «інше» в моєму конкретному випадку було саме футболом»* [2]. Народившись в родині футбольних уболівальників, герой, здається, не мав можливості вибору у своїх вподобаннях, проте це не так. Герой сам обирає футбол, саме тому він є його першою свідомою згадкою і залишиться з ним до останніх днів.

Національна ідентичність перебуває в центрі сюжету оповідання В. Сергієнка «Футбол + свиня + собака». Напередодні матчу «Карпати» Львів та ЦСКА Москва фанати львівського клубу вирішують помститися прихильникам червоноармійців. Звичайно, для футбольної спільноти фанатські сутички та бійки – це явище регулярне та навіть обов'язкове, адже потрібно захистити честь улюблених кольорів та довести свою правоту й непереможність за межами поля, така уже склалась традиція. Проте цей матч і події, котрі з ним пов'язані, для львів'ян мали особливе значення: *«Це були не лише футбольні амбіції. Це були відголоски пакту Ріббентрона-Молотова. Бо анексія західноукраїнських земель не викликала особливої симпатії з боку місцевого населення. І радянська армія у свідомості людей завжди була російською армією. І розмови про клуб червоноармійців були пересипані жартами, замішаними на націоналізмі»* [21]. Саме тому місцеві вболівальники вирішили помститися у свій звичний спосіб, організувавши місця збору людей, котрі б очікували на гостей, по всьому місту. Визначальною рисою «своїх», звичайно,

була українська мова, проте серед львівських фанатів є чимало російськомовних і навпаки – багато росіян легко зможуть перейти на українську. Для того, щоб не помилитися, не покарати своїх і не відпустити чужих, потрібно провести перевірку, котра полягала в запитанні: *«Котра година?»*, й *«відповідно, навіть російськомовне населення Львова зрозуміє й зможе відповісти на це питання, на відміну від «справжніх росіян»»* [21].

Найкращим прикладом особистості, налаштованої патріотично, постає головний герой оповідання. Саме він бере активну участь у «виловлюванні» росіян, на футбольний матч з командою із Москви одягається в державні українські кольори, хоча події відбувалися ще за часів СРСР: *«я одягнув синю сорочку й жовті штани. Сьогодні це прапор України. А тоді – тоді це був виклик радянській системі»* [21]. Крім того, він не злякався навіть заспівати гімн держави, частиною якої себе відчував, хоча офіційно вона й не існувала: *«Підтримуючи своїх, я став на лаву й голосно заспівав: Ще не вмерли України ні слава, ні воля»* [21]. Знаючи про невтішні наслідки, герой гордо підтримує свою Батьківщину, адже за неї й померти не страшно.

Ідентичність, яка так тісно пов'язана з ініціацією, є ще однією спільною рисою для творчості С. Жадана, С. Оксеніка, Ю. Андруховича, А. Кокотюхи, А. Бондаря, В. Сергієнка. Вжити у суспільстві самому, без підтримки й доброго слова важко навіть для найсильнішої і найстійкішої людини. Автори не залишають своїх героїв наодинці з труднощами, вони дарують їм вірних друзів, котрі прийдуть на допомогу й не залишать у важку хвилину, котрі завжди будуть «своїми» і відстоюватимуть честь перед «чужими».

Висновки

Сучасні українські письменники, серед котрих С. Жадан, С. Оксенік, Ю. Андрухович, А. Бондар, А. Чех, А. Кокотюха, О. Коцарев, В. Сергієнко, на прикладі своєї творчості доводять, що спорт активно проникає в літературу, додаючи їй тих життєвих емоцій, насичених радістю та відчаєм, любов'ю та ненавистю, болем та ейфорією, котрі вирують на стадіонах та рингах. Вона ж, зі свого боку, наповнює його новими сенсами, розглядаючи різні види спорту як метафори. У своїй роботі ми розглянули найбільш популярні різновиди: футбол, волейбол, бокс – та менш відомий – скраклі, як художнє втілення модусів ініціації та ідентичності.

Письменники зображують життя своїх героїв з різноманітними труднощами й випробуваннями, котрі не всім вдається подолати. Ініціацію персонажів сучасні автори передають за допомогою метафор футболу, волейболу, боксу та скраклів. Посвята неофіта до кола обраних, до світу переможців, котрі

власними зусиллями прокладали собі шлях до всенародного визнання, виборювали перемоги, передбачає важкі фізичні й моральні тренування. Проте не кожному вдається пройти кривими стежками долі до самого кінця, до бажаного фіналу. У цьому й полягає сенс ініціації – обрати лише найкращих, найбільш мужніх та стійких, а тих, хто не зміг боротися далі, піддався спокусі та здався, життя карає, як правило, смертю.

Саме таким постає фінал для Марата з однойменного оповідання С. Жадана, котрий піддався спокусі й не продовжив свою боротьбу, для тренера Валерія Васильовича Лобановського з оповідань Ю. Андруховича «Гра з випадковими числами» та А. Бондаря «Мій дирдир», котрий зупинився на досягнутому, хоча його здобутки й сягали світового рівня. Також варто згадати й Валерія Семеновича Бруханду, котрий зумів пройти крізь важкі випробування і здобути славу визначного боксера, але все ж таки не зберіг її, вважаючи, що отримав назавжди, а потім в ролі тренера йому не вдалося пройти свою наступну ініціацію і повторити минулі здобутки, як результат – герой гине.

Проте не все так трагічно, оскільки існують герої, котрі пройшли тернистий шлях до кінця. Яскравим прикладом є Герман, головний герой роману «Ворошиловград» С. Жадана. Він двічі спромігся долучитися до бажаної команди, пройшовши випробування футболом та скраклями. Згаданий вже Валерій Васильович Лобановський зазнав невдач у кар'єрі футболіста, проте не здався, продовжував свою боротьбу й отримав винагороду у вигляді успішного тренерства. Системний адміністратор з оповідання «Ботан і його тренер» А. Кокотюхи отримує значний життєвий досвід – стає справжнім чоловіком, навчаючись грати у футбол. Викладач Сергій Іванович Леоненко, головний герой оповідання О. Коцарева «Так роблять усі переможці», витримав і успішно завершив свою ініціацію, проте не отримав бажаного результату, натомість він здобув значно більше – зрозумів, хто є хто в його житті.

Герої роману «Вбивство п'яної піонерки» С. Оксеніка та новели «Порно» С. Жадана лише розпочинають свій шлях перевтілень до омріяного світу дорослих, котрий постає можливістю грати у волейбол та футбол.

Спорт – можливість змінити своє життя на краще, зрозуміти його засадничі принципи, пізнати світ у всіх його проявах – жорстких і люб'язних, солодких та гірких, з поразками та перемогами. Головне – боротися до останнього подиху, і тоді кожен отримає свою бажану нагороду.

Ідентичність, котра неодмінно постає в процесі ініціації, у творчості сучасних письменників також знайшла своє вираження за допомогою спорту, адже він здатний об'єднати людей різних професій, національностей та життєвих принципів у єдину спільноту зі спільними інтересами та вподобаннями. Спорт – це той місток, який потрібно перейти, аби знайти однодумців, друзів, котрі завжди підтримають і допоможуть, знайти себе і своє головне призначення в житті.

Почуття ідентичності неодмінно базується на протиставленні «своїх» та «чужих». Яскравим прикладом цього постають герої роману «Ворошиловград», вірша «Бої без правил» та новели «Порно» С. Жадана котрим властиве чітке усвідомлення «своїх», честь котрих потребує захисту, та цілковита ворожість до «чужих», котрих потрібно знищувати, перемагати. «Чужого» яскраво зображено в романі «Вбивство п'яної піонерки» С. Оксеніка – це той, хто не грає у волейбол.

Про те, що спорт єднає, свідчать герої оповідання Ю. Андруховича «Гра з випадковими числами» Валерій Лобановський та Олег Базилевич, котрі утворили міцний тандем як футболісти, а потім і як наставники команди. Футбол допомагає зрозуміти головному герою оповідання «Мій дирдир» А. Бондаря, ким він є насправді і що йому потрібно в житті. В. Сергієнко у своєму оповіданні «Футбол + свиня + собака» показує національну ідентичність

героя, котрий ціною власного життя прославляє рідну країну, сміливо одягається в її національні кольори та співає гімн.

Спорт – можливість сформувати ідентичність, долучитися до бажаної спільноти, знайти однодумців, котрі відстоюватимуть «своє» у «чужих».

Список використаних джерел

1. Андрухович Ю. Гра з випадковими числами / Письменники про футбол. Літературна збірна України / упоряд. С. Жадан. Харків : Книжк. Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2011. [FB2].
2. Бондар А. Мій дирдир / Письменники про футбол. Літературна збірна України / упоряд. С. Жадан. Харків : Книжк. Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2011. [FB2].
3. Борисюк І. В. Регіональна і групова ідентичність крізь призму поетики спорту у творчості С. Жадана. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. № 17. С. 341 – 344.
4. Галета О. І. Гра у бісер vs гра мільйонів: література і футбол. *Наукові праці. Літературознавство*. 2012. Т. 193, № 181. С. 6 – 13.

5. Гейзінга Й. Homo ludens / пер. з англ. О. Мокровольський. Київ : "Основи", 1994. 250 с.
6. Геннеп А., ван. Обряды перехода. Систематическое изучение обрядов / пер. с фр. Ю. Иванова, А. Покровська. М: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1999. 198 с.
7. Голобородько Я. Літературна футбольна ліга: текстові особливості тренувального процесу. *Слово і Час*. 2013. № 2. С. 113 – 121.
8. Гумбрехт Х. У. Похвала красоте спорта / пер. з англ. В. Фещенко. Москва : Новое литературное обозрение, 2009. 176 с.
9. Жадан С. Бої без правил / Месопотамія. Харків : Книжк. Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2014. [FB2].
10. Жадан С. Марат / Месопотамія. Харків : Книжк. Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2014. [FB2].
11. Жадан С. Порно / Біг Мак та інші історії: книга вибраних оповідань. Х: Фоліо, 2011. С. 112 – 138.
12. Жадан С. Ворошиловград. Харків : Фоліо, 2010. 442 с.
13. Жадан. С. Білі футболки, чорні труси / Письменники про футбол. Літературна збірна України / упоряд. С. Жадан. Харків : Книжк. Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2011. [FB2].
14. Козловець М. Ідентичність: поняття, структура і типи. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Випуск 57. Філософські науки*. 2011. С. 3 – 9.
15. Кокотюха А. Ботан і його тренер / Письменники про футбол. Літературна збірна України / упоряд. С. Жадан. Харків : Книжк. Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2011. [FB2].
16. Коцарев О. Так роблять усі переможці / Письменники про футбол. Літературна збірна України / упоряд. С. Жадан. Харків : Книжк. Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2011. [FB2].

17. Кричлі С. Про що ми думаємо, коли думаємо про футбол / пер. О. Михельсон. Yakaboo Publishing, 2019. 160 с. [FB2].
18. Літературознавча енциклопедія: у двох томах / уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ "Акад.", 2007. Т. 1. 608 с.
19. Оксенік С. Вбивство п'яної піонерки. Видавництво Старого Лева, 2018. [FB2].
20. Письменники про футбол. Літературна збірна України / упоряд. С. Жадан. Харків : Книжк. Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2011. 320 с. [FB2].
21. Сергієнко В. Футбол + свиня + собака / Письменники про футбол. Літературна збірна України / упоряд. С. Жадан. Харків : Книжк. Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2011. [FB2].
22. Харлан О. Футбол як метафора: літературні контексти шкіряного м'яча. *Національна ідентичність в мові і культурі: збірник наукових праць*. 2020. С. 92 – 96.
23. Чех А. Останній нокаут / Письменники про футбол. Літературна збірна України / упоряд. С. Жадан. Харків : Книжк. Клуб "Клуб Сімейного Дозвілля", 2011. [FB2].
24. Штолько М. А. Футбол і сучасна українська література (на матеріалі видання «Письменники про футбол»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. 31 (70), 4, 4. С. 75 – 79.
25. Элиаде М. Тайные общества. Обряды инициации и посвящения / пер. з фр. Г. А. Гельфанд. Москва : СПб.: "Университетская кн.", 1999. 356 с.
26. Яблонська Т. Ідентичність як предмет психологічного аналізу. *Наукові записки Інституту психології ім. Г.С.Костюка НАПН України. К.: Ніка-Центр*, 2010. Випуск 38. С. 378-387.

